

דברים שבקדושה במקום שיש בו ריח גללי בהמה

הרב איתמר אבישי, רס"ן / רב מחנה רמון

א. פתיחה

מעשה שהיה בחיילים ששהו באימון בתקופת החורף בשטחי האימונים ברמת הגולן. השדות הללו היו מלאים בגללי בקר המדיפים בעונה זו של השנה ריח חזק מאד, ונפשם בשאלתם האם לאחר התכנסותם למתחם הלינה ולאחר פינוי המתחם מגללים ניתן להתפלל, להניח תפילין, לברך וכדו' למרות שעדיין קיים במקום ריח חזק של הפרשות בעלי החיים.

ב. מקור הדין

נאמר במקרא¹:

“כִּי־תֵצֵא מִחֲנֶה עַל־אִיבֶיךָ וְנִשְׁמַרְתָּ מִכָּל דְּבַר רָע... יָד תִּהְיֶה לְךָ מִחוּץ לְמִחְנֶה וְיֵצֵאתָ שָׁמָּה חוּץ: וְיִתֵּד תִּהְיֶה לְךָ עַל־אֲזִנֶּךָ וְהָיָה בְּשִׁבְתְּךָ חוּץ וְחִפְרָתָה בָּהּ וְשִׁבְתָּ וְכִסִּיתָ אֶת־צַעֲתְךָ: כִּי יִקְוֶךָ אֱלֹהֶיךָ מִתְּהַלֵּךְ בְּקֶרֶב מִחְנֶךָ לְהִצִּילֶךָ וְלִתֵּת אִיבֶיךָ לְפָנֶיךָ וְהָיָה מִחְנֶיךָ קְדוֹשׁ וְלֹא־ יִרְאֶה בְּךָ עֲרֹת דְּבַר וְשָׁב מֵאֲחֲרֶיךָ”.

אמרו בגמרא² שלדעת רבא, אדם שנושאים לפניו כלי שיש בו צואה, אסור לקרות ק"ש כנגדה, ולמד כן מהכתוב "והיה מחנך קדוש" שהתורה תלתה את האיסור לומר דברי קדושה כנגד צואה במקום חניית האדם, ולכן גם כאשר הצואה אינה במקום קביעותה - אסור. וקבלו חז"ל³ שמקום חניה של אדם הוא ארבע אמות [וכן מצינו שד' אמות של אדם קונות לו בכל מקום לענין גיטין ומציאה ושאר עניינים], ונמצא שאם מגיע ריח רע מהצואה בתוך ארבע אמותיו, הרי אין כל מקום חנייתו בקדושה.

ועוד מצינו בספרי⁴: "והיה מחנך קדוש. קדשהו, מכאן אמרו, לא יקרא אדם ק"ש בצד משרה של כובסים, ולא יכנס למרחץ ולבורסקי וספרים ותפילין בידו, ולא להר הבית במקלו

1 דברים פרק כג פס' י-טו.

2 ברכות כה ע"א.

3 עירובין נא ע"א.

4 פרשת כי תצא פסקה רנח.

ובמנעלו ובאבק שעל רגליו". כלומר, מפסוקים אלו למדו חכמינו שיש לשמור על נקיות בקרב המחנה, ובפרט במחנה המלחמה.

ודברי הרמב"ם במורה נבוכים⁵ בענין זה המה קילורין לעיניים, וזה לשונו:

"וממה שכלל אותו זה הספר התקנת יד ויתד, כי מכונת זאת התורה כמו שהודעתך הנקיון והזהר מן הלכלוכין והמאוסין ושלא יהיה האדם כבהמות, ובזאת הכונה ג"כ חזוק האמנת הנלחמים באלו המעשים שהשכינה שורה ביניהם, כמו שאמר בסבת זה, כי ה' אלהיך מתהלך בקרב מחנך".

ג. ריח רע שיש לו עיקר

שנו בגמ'⁶:

"אתמר: ריח רע שיש לו עיקר, רב הונא אמר: מרחיק ארבע אמות וקורא קריאת שמע; ורב חסדא אמר: מרחיק ארבע אמות ממקום שפסק הריח, וקורא קריאת שמע".

מבואר בגמרא שבמקום שנמצא בו ריח רע שיש לו עיקר [שהצואה מונחת שם ומסרחת (רש"י)⁷] אסור לומר קריאת שמע או להתפלל. ונחלקו רב הונא ורב חסדא האם די בהרחקת ד' אמות מהצואה עצמה בכדי להתיר ק"ש ותפילה אם במקומו אין ריח, ולכן כל שהרחיק ד' אמות וכבר אין ריח, מותר בקריאת שמע ותפילה. או שמא צריך להרחיק ד' אמות ממקום שכלה הריח, ואף אם במקומו עתה אין ריח, כל שלא הרחיק ד' אמות ממקום שכלה הריח אסור הוא בקריאת שמע ותפילה.

ההבנה הבסיסית במחלוקת זו היא, שלדעת רב הונא האיסור הוא רק קריאת ק"ש במקום הצואה עצמה, אבל הריח מצד עצמו אינו סיבה לקבוע שהמקום אסור בתפילה וקריאת שמע [ומכל מקום כל עוד האדם מריח ריח רע אסור לו להתפלל ולקרוא קריאת שמע מצד ה'אדם' אך לא מצד ה'מקום'. ולפי זה אדם שאינו מריח מכל סיבה שהיא, לדעת רב הונא מותר לו לקרוא קריאת שמע אם הרחיק ד' אמות מהצואה עצמה, גם כאשר אחרים מריחים ריח רע באותו מקום]. ואילו לדעת רב חסדא גם הריח הנודף מהצואה, נחשב דבר מאוס מצד עצמו, ויש בו כדי לאסור אמירת ק"ש במחיצתו מצד ה'מקום'. ולכן גם כאשר האדם לא נמצא בד' אמות של הצואה, אסור לו לקרוא קריאת שמע שכן הוא נמצא בתוך ד' אמות של

5 ח"ג פרק מא.

6 ברכות כה ע"א.

7 שם, ד"ה 'שיש לו', וברשב"א מוסיף שמדובר כשהצואה מגולה.

הריח המאוס, ורק לאחר שמתרחק ד' אמות ממקום שכלה הריח, נחשב הדבר שאינו נמצא במחיצת המיאוס, ומותר בק"ש ותפילה.

בדברי האמוראים לא הוזכר חילוק כלשהו בדין זה, ונאמר באופן כללי 'ריח רע שיש לו עיקר וכו''. מכל מקום מדברי הברייתות המובאות בהמשך הגמ', מבואר שישנם כמה חילוקים בדין זה. וכך אמרו שם:

"תניא כותיה דרב חסדא: לא יקרא אדם קריאת שמע, לא כנגד צואת אדם ולא כנגד צואת כלבים, ולא כנגד צואת חזירים, ולא כנגד צואת תרנגולים, ולא כנגד צואת אשפה שריחה רע; ואם היה מקום גבוה עשרה טפחים או נמוך עשרה טפחים - יושב בצדו וקורא קריאת שמע, ואם לאו - מרחיק מלא עיניו; וכן לתפלה. ריח רע שיש לו עיקר - מרחיק ארבע אמות ממקום הריח, וקורא קריאת שמע.

אמר רבא, לית הלכתא כי הא מתניתא (בכל הני שמעתתא) אלא כי הא דתניא: לא יקרא אדם קריאת שמע לא כנגד צואת אדם ולא כנגד צואת חזירים ולא כנגד צואת כלבים בזמן שנתן עורות לתוכן".

מבואר בברייתות שיש חילוק בין מיני הצואה, כאשר קריאת שמע כנגד צואת אדם אסורה לכל הדעות, ואילו כנגד צואת כלבים - דעת הברייתא השנויה באחרונה שאסור לקרות כנגדה רק בזמן שנתן עורות, אבל אם לא ניתן לתוכן עורות מותר לקרות כנגדן. אך מהברייתא הראשונה נראה שגם כאשר לא נתן לתוכן עורות אסור לקרות כנגדן.

חילוק נוסף מצאנו בין הברייתות עצמן. הברייתא הראשונה מזכירה לאיסור גם צואת חזירים, תרנגולים ואשפה שריחה רע, בניגוד לברייתא השנויה באחרונה שהזכירה רק צואת אדם וכלבים. ומכל מקום נדון שאלתנו - דין גללי בקר וצאן, לא מוזכר בדברי שתי הברייתות במפורש, אך דנו בו הראשונים כפי שיבואר בהמשך.

יש לציין שבפשטות מבואר בברייתא הראשונה, שאם היה מקום גבוה י' טפחים או נמוך י' טפחים, יושב בצידו וקורא קריאת שמע, למרות שעדיין הריח מגיע אליו, משום שהאיסור לקרות כנגד צואה הוא רק כאשר האדם נמצא בתוך רשות אחת עם הצואה, אך אם הצואה ברשות בפני עצמה אין איסור גם אם עדיין לא כלה הריח. אולם כפי שיבואר להלן דעת כמה ראשונים, שהפסק רשות מועיל רק שיוכל לקרות כנגדה כשרואה את הצואה עצמה אם אין הריח מגיע אליו, אבל כאשר הריח מגיע אליו לא מועילה הפסקת רשות.

נדון מעניין נוסף בענין זה הוא: האם אדם 'תתרו' (אדם שאין לו חוש ריח), או מצונן שאינו

חש בריח שסביבו, מותר באמירת קריאת שמע ותפילה במקום עם ריח רע, או שמא גם כשאינו מריח אם סתם בני אדם מריחים הריח, אסור אף הוא בק"ש ותפילה. עד כאן הבאנו את דברי חכמי התלמוד, ועתה שומה עלינו לברר איך נפסקה ההלכה במחלוקת רב הונא ורב חסדא, ואיך הדין בחילוקי הדינים הנזכרים.

ד. ההלכה בדין הרחקה מריח רע שיש בו עיקר

הטור כותב:

"ריח רע שיש לו עיקר כגון צואת אדם מסרחת אם היא מלאחריו צריך להרחיק ד"א ממקום שכלה הריח אפי' אם הוא תותרן שאינו מריח צריך להרחיק עד מקום שיכלה הריח למי שמריח".

הטור הכריע להלכה כדעת רב חסדא, שצריך להרחיק ד' אמות ממקום שכלה הריח כאשר הצואה מלאחריו⁸. ומבואר בבית יוסף⁹, שמקור דברי הטור הוא מדעת הרי"ף, הראב"ד, הרא"ש, רבינו יונה, והרשב"א, הסוברים שמאחר והגמרא הביאה ברייתא לסייע לדברי רב חסדא [תניא כוותיה דרב חסדא] מוכח שהעיקר כדבריו. ואף על פי שבנדון צואת כלבים לא נפסק כדברי ברייתא זו, מכל מקום מכיון שבענין מחלוקת רב הונא ורב חסדא לא מצאנו מחלוקת בין הברייתות, הלכה כברייתא זו שמרחיק ממקום שכלה הריח.

אבל הרמב"ם כתב¹⁰:

"ריח רע שיש לו עיקר מרחיק ד' אמות וקורא אם פסק הריח ואם לא פסק הריח מרחיק עד מקום שפסק הריח".

ומבואר בבית יוסף¹¹ שהרמב"ם סבר שכיון שמקצת מאותה ברייתא נדחתה מההלכה, יש לומר שברייתא זו משובשת היא, ולא מועיל סיועה לדברי רב חסדא. ושוב חוזרים אנו לכללי הפסיקה שאין הלכה כתלמיד במקום הרב. ומאחר ורב הונא היה רבו של רב חסדא, הלכה כדבריו שדי בהרחקה ד' אמות למקום שכבר אינו חש בריח, גם אם לא התרחק ד' אמות ממקום שכלה הריח.

ומ"מ, לענין הלכה הסיק הבית יוסף שכיון שהרי"ף והרא"ש וה"ר יונה והרשב"א מסכימים שהלכה כרב חסדא, יש לנהוג כדבריהם, וכך פסק בשולחן ערוך¹²:

8 או מצדדיו - ראה ערוך השולחן סימן עט אות ג, ומשנ"ב שם סק"ה.

9 שם.

10 הלכות ק"ש פרק ג הלכה יב.

11 שם.

12 או"ח סימן עט סעיף א.

"היתה צואת אדם מאחריו, צריך להרחיק ד' אמות ממקום שכלה הריח. אפילו אם יש לו חולי שאינו מריח, צריך להרחיק ד' אמות ממקום שיכלה הריח למי שמריח."

ה. איסור אמירת דברים שבקדושה כשרואה צואה

מלבד האיסור לומר דברי קדושה כאשר יש צואה או ריח רע [שיש לו עיקר] בתוך ד' אמותיו של האדם, ישנו דין נוסף שכאשר הצואה לפניו¹³ עליו להרחיק כמלא עיניו. וכן פסקו הטור והשולחן ערוך¹⁴:

"מלפניו צריך להרחיק מלא עיניו אפי' בלילה שאינו רואה אותה צריך להרחיק עד מקום שאינו יכול לראותה ביום".

נחלקו הראשונים בדין זה. יש אומרים¹⁵ שאיסור זה נלמד מן הכתוב "ולא יראה בך ערות דבר" שלא זו כולל גם איסור צואה והדומה לה. ויש אומרים¹⁶ שלא זו נאמר רק על ערוה ולא על צואה, ולשיטה זו אסור לקרוא ק"ש כשיש צואה מלפניו כמלא עיניו, רק מדרבנן, ויש אומרים¹⁷ שאסור מן התורה מחמת הכתוב "והיה מחניך קדוש", שכל שרואה אותה לפניו כמלא עיניו ואין מחיצה מפרדת בינו לבין הצואה, בכלל חניה הוא ואסור. וכעין זה יש שפירשו¹⁸, שמשום שנאמר "ושבת וכסית" משמע שיש דין לכסות, וכל שרואה את הצואה מגולה אסור לקרוא ק"ש כנגד, לפי שכאשר אין הצואה מכוסה חסר ב"מחניך קדוש" וכתבו כן משום שמצד אחד נאמר "מחניך" ומשמע שתלוי הדבר רק במקום החניה, כלומר ד' אמותיו, ומאידך נאמר "וכסית" ומשמע שצריך דוקא כיסוי, ולא די שאין הצואה במחנה. ולכך ביארו שמלפניו צריך כיסוי ולא די בד' אמות, אבל מאחריו די בד' אמות. הוסיף ערוה"ש שגם אם הצואה יבשה ואין ממנה ריח, יש להרחיק מלפניו כמלא עיניו שהרי האיסור תלוי בראיה, ואין חילוק בין אם רואה צואה שמדיפה ריח רע לצואה יבשה¹⁹.

13 או אפילו בצדדים שלפניו - ראה משנ"ב שם סק"ה.

14 שם.

15 רשב"א ברכות כה ע"א ד"ה 'עוד', פרי חדש או"ח סימן עט בדעת הרא"ש ברכות פ"ג סימן מו.

16 פרי מגדים סימן עט ועוד אחרונים בדעת הרא"ש.

17 המשנ"ב בסימן עט בשם הפרי מגדים. וראה בשולחן ערוך הרב סימן עט, שביאר שהטעם שמלפניו אסור כמלא עיניו הוא משום ש"שם עיקר חנייתו".

18 פרישה או"ח סימן עט סק"ג. פרי מגדים באשל אברהם סק"א בשם כמה אחרונים.

19 ערוך השולחן סימן עט אות ו.

ו. צואה בחדר אחר ואין ריח רע במקומו

כאשר יש צואה בחדר אחר ואין הריח מגיע לד' אמותיו, אף אם היא כנגד עיניו, דעת הרשב"א²⁰ שאסור לקרוא ק"ש ולהתפלל במצב זה, כיון שאיסור ראיית צואה הוא מן התורה מהפסוק "ולא יראה בך" ובראייה תלוי הדבר, ולכן למרות שנמצא במקום אחר אסור. אך דעת הרא"ש²¹ שאין בזה איסור כלל, ומותר לומר כל דבר קדושה, ובטעם הדבר נחלקו האחרונים. יש מפרשים, שלשיטתו כל איסור צואה נלמד רק מ"והיה מחנך קדוש", ולכן בחדר אחר שאין זה בכלל "מחנך" אין איסור. ויש מפרשים שאף לשיטתו יש איסור ראיית צואה מדין "ולא יראה בך" אך מכל מקום התורה מיעטה שהאיסור בצואה נאמר רק ב"מחנך" אך כאשר הצואה נמצאת במקום אחר, אין זה "מחנך" ואף איסור "לא יראה בך" לא נאמר באופן זה. וכתב הבית יוסף²²:

"כתב הרא"ש שם וזה לשונו אבל כשהוא גבוה י' או נמוך י' כשהוא רואה אותה מותר דכיון שהוא במקום מיוחד לעצמו קרינן ביה והיה מחנך קדוש ולפי זה נראה דאם צואה לפני הפתח מותר לקרות בבית אפילו רואה אותה אפילו בתוך ד' אמות אם אין הריח מגיע אליו רשות אחרת היא דפתח כנעול דמי והוי ליה כצואה בעששית ע"כ וכן נראה לי לדקדק מדין חצר קטנה שנפרצה לגדולה כמו שאכתוב בסמוך בסייעתא דשמיא ואף על פי שהרשב"א כתב דהא דתניא היה מקום גבוה י' או נמוך י' יושב בצדה וקורא כשאינו רואה את הצואה הוא דאילו ברואה אותה לעולם אסור נראה לי כדברי הרא"ש ז"ל עיקר ומיהו לכתחלה טוב ליזהר כדברי הרשב"א".

כלומר, הבית יוסף נקט שהעיקר להלכה כדעת הרא"ש שאין איסור ראייה בצואה, ורק לכתחילה יש להיזהר כרשב"א, אולם בשולחן ערוך פסק²³:

"היתה במקום גבוה עשרה טפחים או נמוך עשרה, או שהיתה בבית אחד והוא בבית אחר, אפי' הפתח פתוח ויושב בצדה ורואה אותה, אם אין לה ריח יכול לקרות, דכיון שהיא ברשות אחרת קרינן ביה שפיר: והיה מחנך קדוש להרא"ש, אבל להרשב"א דוקא כשאינו רואה אותה".

משמע מלשונו שכתב 'אבל הרשב"א' שמצדד יותר כדעת הרשב"א. וכבר העיר הביאור הלכה²⁴ בשם כמה אחרונים שאף שבבית יוסף משמע שהעיקר כהרא"ש, מדבריו בשו"ע

20 המובא לעיל הערה 15.

21 המובא לעיל הערה 15.

22 שם.

23 שם, סעיף ב.

24 שם, ד"ה 'אבל להרשב"א'.

משמע שמצדד יותר כהרשב"א. וסיים שם "ובחיי אדם משמע שהוא ספיקא דדינא, וכן נכון". ונראה שלפי זה אם יצטרף עוד ספק, יחשב ספק ספיקא ולקולא. וראה בערוך השלח²⁵ שהכריע שהעיקר כהרא"ש ולקולא.

כשהצואה נמצאת בחדר אחר והוא עוצם עיניו. כתב המג"א²⁶ שאף לדעת הרשב"א מותר, וביאר המחצית השקל שהיינו משום שטעם הרשב"א הוא מדין "ולא יראה כן" ולא משום "מחניך קדוש" [שהרי הוא ברשות אחרת], וכיון שהאיסור הוא הראיה, כשעוצם עיניו ולא רואה מותר, וכמו לגבי ערוה שמועילה עצימת עיניים, כי הכתוב תלה את האיסור בראיה, והרי איננו רואה, וכמבואר בסוף סימן עה²⁷. אבל הפמ"ג²⁸ כתב שזהו דוקא לדעת המחבר שם, אבל לדעת הב"ח והט"ז שם לא מועילה עצימת עינים בערוה, וה"ה כאן. אך עי' בהקדמת המשנ"ב²⁹ שבשעת הדחק יש להקל.

ז. צואה בחדר אחר ויש ריח רע במקומו

הבית יוסף³⁰ מביא שדעת רבני צרפת שהפסקת מחיצה מועילה גם לריח רע, ולכן אם נמצא בחדר אחר מהצואה אף על פי שהריח מגיע אליו, מותר לו לקרוא ק"ש ולהתפלל³¹. אבל דעת הרמב"ם והטור שאסור כי הפסקה לא מועילה לזה, והכריע להלכה כדעתם. ואולם בשולחן ערוך הביא את דעת רבני צרפת כ"א אך בסעיף ג סתם כדברי הרמב"ם והטור שהפסקה אינה מועילה כשמגיע ריח רע³². והפמ"ג³³ דקדק שמלשון המג"א משמע שנקט

25 שם, אות ח.

26 שם, סק"ח.

27 ואף שלכל הדעות כשנמצא בחדר אחד או בחוץ אסור כמלא עיניו ולא מועילה עצימת עיניים, היינו משום ששם האיסור הוא מצד "מחניך" כיון שהראיה מחשיבה את המקום כמחנה אחד, וכשהאיסור מצד המקום לא מועילה עצימת עיניים.

28 א"א סק"ח.

29 אות ג, וכן בביאור הלכה ד"ה 'אותה'.

30 שם.

31 שיטת רבני צרפת תמוהה לכאורה, שהלא אפילו בריח שאין לו עיקר הדין הוא שצריך להמתין עד שיכלה הריח, ואם כן מניין לנו לומר שכשנמצא בחדר אחר מהצואה יכול לקרוא מיד למרות שמגיע אליו ריח רע. וכבר עמדו האחרונים על מדוכה זו, וראה בפרישה (שם) ובפרי מגדים (שם אשל אברהם סקי"א) וערוך השלחן (שם אות ט) שתירצו קושיא זו באופנים שונים, ואכמ"ל.

32 ובכה"ח כאן סק"א כתב שכשאומר השו"ע דעה אחת בסתמא ודעה אחת בשם 'יש אומרים' - הלכה כסתמא.

33 א"א סק"ט.

להלכה כ"א אלו להקל, אך הפמ"ג עצמו הסכים לדעת הפרי חדש³⁴ ועוד אחרונים שנקטו שהעיקר כדעת האוסרים. וכשהאדם מצונן ואינו מריח או תתן, כתב המשנ"ב³⁵ שאפשר שיש להקל בזה.

דעת כמה אחרונים³⁶ שגם לשיטות האוסרות לקרוא ק"ש כשמגיע ריח רע מצואה שבחדר אחר, מ"מ אין צריך להתרחק ד' אמות ממקום שכלה הריח, וכל שבמקומו אינו מריח מותר הוא בכל דבר שבקדושה. והפרישה אף כתב כן לדעת הרמב"ם. ותמה האליהו רבה שהלא הרמב"ם פסק שגם כשהוא עם הצואה בבית אין צריך להרחיק ד' אמות ממקום שכלה הריח [כדעת רב הונא]. אולם התהלה לדוד³⁷ כתב שכוונת הפרישה שבמקום שכלה הריח מותר אף שהוא בתוך ד' אמות של הצואה כיון שיש הפסקה.

אמנם דעת הלבוש והגר"א ועוד אחרונים³⁸ שגם בזה יש להחמיר ולהתרחק ארבע אמות ממקום שכלה הריח.

ח. צואת בהמה חיה ועוף

עד עתה עסקנו בדיני צואת אדם, אך האם דין צואת בעלי חיים שווה לדין צואת אדם, או שונה?

כפי שהבאנו בתחילת המאמר, בברייתות בכרכות מובאים גם דיני צואת כלבים, צואת חזירים וצואת תרנגולים, אולם צואת שאר בהמות חיות ועופות לא הוזכרו בתלמוד בבלי. אמנם בתלמוד ירושלמי³⁹ ישנה התייחסות לכמה בעלי חיים נוספים. וכך אמרו שם:

"מרחיקין מגללי בהמה ד' אמות, רבי שמואל בר חסדא אמר ברכים, ובלבד בשל חמור. רבי חייא בר אבא אמר ובבא מן הדרך. ולוי אמר מרחיקין מצואת חזיר ד' אמות, מצואת הנמייה ד' אמות, מצואת התרנגולים ד' אמות. אמר רבי יוסי בר אבין בשם רב הונא ובלבד באדומים. ר' ירמיה בשם ר' זעירא

34 שם סוף סעיף ב וסעיף ג.

35 שם סקי"ח.

36 אליהו רבה, פרישה, דרך החיים, הובאו דבריהם בהקדמת המשנ"ב אות ז.

37 כאן, סק"ג. וראה שם שהוסיף, שאף לדעת רוב הפוסקים צריך להרחיק ד' אמות ממקום שכלה הריח, אם אין הריח נכנס לבית פשיטא שמותר לקרוא תוך ד' אמות ממקום שכלה הריח משום שאין זה עדיף מצואה ממש שמועילה הפסקה. ואף אם הריח נכנס בבית, כיון שהרמב"ם הוא זה שחידש את הדין שהפסקה אינו מועיל לריח רע, והוא עצמו סובר שלא צריך ד' אמות ממקום שכלה הריח. לכן מכיון שגוף דבר זה הוא מדרבנן, שכן ריח מרשות אחרת נחשב כריח רע שאין לו עיקר. בדרכנן לא נקטינן כחומרא דתרווייהו

38 גם כן הובאו בהקדמת המשנ"ב שם.

39 ברכות פרק ג הלכה ה.

אמר נבלה שמסרחת ד' אמות. אמר רבי חנינא מתניתין אומרת כן כמה ירחיק מהם ומן הצואה ד' אמות".

מבואר בירושלמי שצואת חמור כשבה מהדרך [שצואתו רכה], וכן צואת נמייה, וצואת תרנגולים כשהם אדומים, צריך להרחיק מהם ד' אמות ממקום שכלה הריח, וכן הדין בנבלה מסרחת. אך גם בדברי הירושלמי לא מוזכר מה דין צואת שאר בהמה, חיה ועוף. מכך שנקטו דווקא את אלו, וגם בהם נאמרו הגבלות שונות, משמע שמצואת שאר בעלי חיים אין צריך להרחיק כלל, ועכ"פ מגללי בהמה ודאי אין צריך להרחיק, שהרי האמוראים ביארו שההרחקה מגללי בהמה היינו דוקא מגללי חמור כשבה מן הדרך.

אולם באמת נאמרו דעות שונות בראשונים מהו דין ההרחקה מצואת בעלי חיים. דעת הבית יוסף הביא בשם כמה ראשונים⁴⁰ שדעת הרמב"ם שיש להרחיק מכל צואת בעלי חיים. והוכיחו כן מלשונו בהלכות קריאת שמע⁴¹ שפסק שיותר לקרוא כנגד מי רגלים של בהמה, ומשמע מדבריו שמצואת בהמה יש להרחיק, ותמהו עליו מדברי הירושלמי. אולם הבית יוסף כתב שאין להוכיח מדבריו שכוונתו לאסור כל צואת בעלי חיים, משום שאין כוונתו למעט צואה, והזכיר מי רגליים רק משום שבא להבדיל שם בין מי רגליים של אדם לשל בהמה⁴², ומשום כך כתב הבית יוסף שדעת הרמב"ם שכל שיש ריח רע מהצואה אסור, אבל אם אין ריח רע מותר. אולם הב"י הביא שהרא"ש ור' יונה למדו מהירושלמי שדווקא מצואת בעלי החיים המוזכרים שם יש להרחיק (והוסיפו צואת חתולים שריחה רע מאוד). להלכה פסק השו"ע⁴³:

"צואת כלב וחזיר, אם נתן בהם עורות, מרחיקים מהם כמו מצואת אדם. ואם לאו, דינם כדין צואת שאר בהמה חיה ועוף שאין צריך להרחיק מהם אם אין בהם ריח רע, ואם יש בהם ריח רע דינם כצואת אדם. צואת חמור הרכה, לאחר שבא מהדרך, וצואת חתול ונמיה ונבלה מסרחת, דינם כצואת אדם".

ערוה"ש כתב שהמוזכרים בירושלמי חמורים יותר, שגם אם במקרה אין ריח נודף, צריך להרחיק מהם. מה שאין כן מצואת שאר בעלי החיים צריך להרחיק רק כשריחן רע מחמת ריבויין ויושנן, כי בסתמא אינן מעלים סרחון. וזה לשונו⁴⁴:

40 הרא"ש, ר' יונה, הובאו דבריהם בב"י שם.

41 פרק ג הלכה ו.

42 שכתב: "צואת האדם וצואת כלבים וחזירין בזמן שיש בתוכן עורות וכל צואה שריחה רע כגון אלו, אסור לקרות קריאת שמע כנגדן. וכן כנגד מי רגלים של אדם. אבל מי רגלים של בהמה קורין כנגדן".

43 שם, סעיפים ד-ה.

44 שם אות יג-יד, וכן כתבו המגן אברהם (שם סק"ב) הדרך החיים (שם ס"ו) והשולחן ערוך הרב (שם ס"ח).

”צואת כלב וחזיר אם נתן בהם עורות מרחיקים מהם כמו מצואת אדם דכשיש בהם עורות ריחן רע מאד ואם אין בהם עורות דינן כדין צואת שאר בהמה חיה ועוף שא”צ להרחיק מהם אם אין בהם ריח רע מפני ריבויוין ויושנן כמו הזבל המונח זמן רב במקום אחד דמעלה סרחון ואם יש בהם ריח רע דינן כצואת אדם בכל הפרטים שנתבאר: צואת חמור הרכה לאחר שבא מהדרך וצואת חתול ונמייה ונבלה מסרחת דינם כצואת אדם דאלו סתמן ריחן רע ולכן אפילו אם במקרה אין ריחן רע אסור כצואת אדם ונראה דלכל הדינים דינם כצואת אדם והיינו לאחריו ירחיק ד’ אמות ממקום שכלה הריח ומלפניו מלא עיניו”.

אולם הבייה”ל פקפק בחלוקה זו וכתב⁴⁵:

”אמנם לעיקרא דדינא יש לפקפק בזה, דיש לומר דכל עיקר שחל עליהו שם צואה אינו רק כי אם כשיצאו מן הבהמה היו מסריחין, משא”כ כשמתחלה לא היה בהן ריח רע, אין חל עליהו שם צואה כלל, ואינו דומה לצואת אדם דאסור שם בכל גווני. ומה שהוכרח המ”א לזה, נראה משום דאל”ה מה חילוק יש להמחבר בין אלו ובין צואת שאר בהמה חיה ועוף, הלא בכולם פסק המחבר בסעי’ ד דאם יש בהם ריח רע דינם כצואת אדם, וכ”כ המחבר”ש דזהו טעם המגן אברהם, וא”כ לפי מה דפסק אה”כ המגן אברהם בעצמו כהטור דצואת שאר בהמה חיה ועוף אינו אסור רק עד שיכלה הריח, אין אנו צריכין לכל זה, וצ”ע”.

ערוה”ש אף כתב שכדין צואת בהמות כאלו כצואת אדם, היינו לכל פרטי הדינים. אף זה אינו מוסכם על כל הפוסקים⁴⁶. ובמשנ”ב הביא שנחלקו האחרונים בדבר⁴⁷:

”ואפשר אפילו אם פסק הריח אחר כך, מכל מקום כבר חלה עליהו שם צואה ואסור והמגן אברהם חולק על כל זה, ופסק דסתם צואת בהמה חיה ועוף, לבד מאלו הידועים שריחן רע מאוד וכדלקמן, אפילו אם יש בהם ריח רע בעת היציאה, אין הריח רע חזק כ”כ ודרכו לפסוק, ע”כ אין דינם כצואה וא”צ להרחיק אלא עד מקום שיכלה הריח. וכן פסק בספר מגן גבורים. ובדה”ח סובר דהוא ספיקא דדינא, ע”כ בק”ש אם קרא בתוך ד”א חוזר וקורא, ובתפלה יחזור ויתפלל ויתנה אם יצא שתהא לנדבה, עי”ש. ולי נראה דאין להחמיר כלל לענין תפלה דהרבה אחרונים סוברים כהמגן אברהם”.

45 שם, ד”ה ‘צואת חמור’.

46 וראה בדברי ערוה”ש עצמו באות טו שמסתפק בכך.

47 שם, סקכ”ד.

ובביה"ל כתב⁴⁸:

"עיין במ"ב מש"כ דאפילו אם פסק הריח ג"כ אסור כתבתי זה משום דכיון דהמחבר ס"ל דדינו ממש כצואת אדם ושם הוא אסור בכל גווני כבסימן פ"ב עי"ש וא"כ לפ"ז כ"ש בצואת חתול וכל אלו הדברים המוזכרים מס"ה והלאה אסור אפילו נפסק הריח אח"כ וכ"כ בספר הלכה ברורה ומ"מ אינו מבורר כ"כ אצלי דבר זה דאפשר דלזה קיל מצואה ממש וכן משמע לכאורה מלשון המחבר שכתב צואת חמור הרכה משמע דוקא כשהיא עדיין רכה אבל אם נתייבש אח"כ מותר אף דמתחלה היתה רכה ויש לדחות דכונת המחבר רק למעט אם היתה מתחלה יבישה דלא חל עלה שם צואה כלל אח"כ מצאתי בפני משה בירושלמי שב' כשהיא עדיין רכה וצ"ע למעשה".

נמצא, שמגללי פרות וצאן אין צורך להרחיק אלא אם נובע מהן ריח רע מאד. וכאשר יש ריח רע יש אומרים שיש להרחיק מלאחריו ד' אמות ממקום שכלה הריח, ומלפניו כמלא עיניו. ואחרים סבורים שלאחריו די להרחיק למקום שאין בו ריח, אך א"צ ד' אמות ממקום שכלה הריח.

ט. לול תרנגולים, דיר ורפת בקר

הבאנו כבר את דברי הירושלמי שמצואת תרנגולים כשהן אדומות יש להרחיק. הב"י הביא שנחלקו הראשונים אם הכוונה צואה של תרנגולים אדומים שריחן רע יותר משאר תרנגולים, או שמא הכוונה לצואה אדומה שרק היא מסרחת ביותר. להלכה פסק המחבר⁴⁹ שצואה אדומה של תרנגולים מסרחת ואסור לקרוא ק"ש כנגדה, אבל צואת סתם תרנגולים המסתובבים בבתיים אינה מסרחת כל כך, ודינה כשאר צואת בהמה חיה ועוף.

ובכף החיים כתב⁵⁰:

"ולי נראה, כיון דרבו הפירושים, ועוד דאין אנו בקיאין באיזה גוון צואה אדומה שאמרו עליה שהיא מסרחת, ואיזה גוון תרנגולים אדומים שצואתן מסריחים, ואיזה תרנגולין של ארץ אדום, ואם התרנגולין של ארץ אדום גורמים הסרחון או השעורים של ארץ אדום מפני שהם רעים כמ"ש המ"א, או עד שיהיו שניהם כאחד. ועל כן יש לפסוק הלכה כדברי מרן בב"י שכתב ולענין הלכה נקטינן כהרמב"ם ז"ל שפירשתי דבריו, וכתב הדרכי משה אות

48 שם, ד"ה 'דינם כצואת אדם'.

49 שם, סעיפים ו-ז.

50 שם, סקל"ד.

ג' דר"ל שפירש דברי הרמב"ם דכל בהמה שיש לצואתה ריח רע אסור לקרות כנגדה, ואם כן אין לחלק בין אדומים לאחרים, דכל דבר שיש לו ריח רע אסור ושאינן לו ריח רע שרי".

אולם הוסיף המחבר שכל זה בצואת התרנגולים כשהם מסתובבים בבית, אך הלול של תרנגולים יש בו סרחון מחמת ריבוי הצואה ודינו כצואת אדם, ואין לומר שם דברי קדושה. והחיי אדם כתב⁵¹ שכן הדין גם בדיר של בקר. אך בביה"ל הביא שהקיצור שולחן ערוך חולק בזה, וזה לשונו⁵²:

"עיינ במ"ב מש"כ בשם החיי אדם לענין דיר של בהמה. ובספר קיצור שו"ע כתב דלא נהירין ליה דבריו, וגם הפוסקים לא הזכירוהו. ומלול של תרנגולין יש לחלק, ור"ל משום דמלבד הסרחון הוא מאוס ג"כ כמש"כ הרא"ש והטור. ומי יאמר דגם בדיר של בהמה שייך סברא זו".

אמנם ערוה"ש⁵³ כתב שהעיקר כחיי אדם, וזה לשונו:

"והוא הדין רפת בקר אסור לקרות בה כשיש שם הרבה צואת בהמה, ויש שרוצים להקל בזה, ואינו עיקר. והרי אפילו נגד אשפה אסור לקרות כשריחה רע כדאיתא בגמרא ובטור וש"ע סעיף ח', ובעל כרחך כשאין שם צואה, דאילו יש שם צואה תיפוק ליה מחמת הצואה, וא"כ לא גרע רפת בקר מאשפה".

ואף הביה"ל כתב שלהלכה מסכים הוא עם החיי אדם אך לא מטעמו, וזה לשונו⁵⁴:

"אך מ"מ נ"ל ברור להלכה דהדין עם החיי אדם ולא מטעמיה. דרפת בקר הוא בכלל אשפה, וכבר אמרו דסתם אשפה אפילו אין ריחה רע אסורה מחמת חזקת אשפה שיש בה צואה עד שיבדוק, וכנ"ל בסימן ע"ו ס"ז, וגם הקיצור שו"ע יודה לזה. וכשהרפת מסריח שדרך להצטער ממנה בני אדם, אין אנו צריכין לכלל זה דהיא בכלל אשפה שריחה רע".

51 הובא במשנ"ב שם סקכ"ח.

52 שם, ד"ה 'אבל'.

53 שם, אות יז.

54 שם.

י. דין אשפה

הבאנו לעיל את הברייתא בברכות שאומר שאין לקרוא ק"ש אף כנגד צואת אשפה שריחה רע, ועל פי זה פסק השו"ע⁵⁵: "אסור לקרות כנגד אשפה שריחה רע". וכתב על כך המשנ"ב⁵⁶:

"ודינה לכל דבר כצואת אדם, וע"כ צריך להרחיק מלפניה כמלא עיניו, ואפילו אם ידוע לו שאין בה צואה ומי רגלים, והוא מן התורה. זה הכלל כל ריח רע הבא מדבר המסריח כיוצא באלו שנתפרשו שיש לו עיקר, מרחיקין ממנה כדין צואת אדם, דבכלל והיה מחניף קדוש הם. כלומר שאם מגיע אליו הריח רע אין מחנהו קדוש ואסור לקרות".

אולם יש אחרונים הסוברים שדין אשפה אינו כריח רע שיש לו עיקר. וראה בתהלה לדוד⁵⁷ וזה לשונו:

"מ"ש המחבר ס"ח אסור לקרות כנגד האשפה שריחה רע ע"כ. הטור השמיט זאת עב"י וגם הרמב"ם ז"ל השמיט זאת. ומה שנרשם בעין משפט פ"ד מהל' תפלה ה"ח זה ענין אחר לגמרי. ואפילו אין ריח רע צריך בדיקה. ואדרבא בריח רע מאי מהני הבדיקה. והא דאשפה שריחה רע. ע"כ היינו בידעינן שאין בה. דספק באשפה אף באין ריח רע אסור. כמ"ש הכ"מ בשם ר' מנוח בהל' ט"ו. ולכאורה י"ל דכיון דאמר רבא התם לית הלכתא כהא מתניתא גם באשפה שריחה רע לא קי"ל כהא מתניתין. ואין דינה כצואת אדם אלא כריח רע שאין לו עיקר (עיין הגהות מהר"ח). והב"י כתב נ"ל דטעמא דאין קורין כנגד האשפה שריחה רע היינו דמצואה ומ"ר יש בהן ריח רע. וכבר ביאר רבינו שצריך להרחיק מדברים אילו ע"כ. וגם לדבריו ע"כ צ"ל דאשפה שריחה רע היינו בידעינן שאין בה צואה מגולה. דאל"כ למה לן ריח רע הא ספק באשפה אסור. אע"כ דידעינן שאין בה מגולה. ואף דאכתי בודאי יש בה מכוסה. הא מכוסה מותר רק שלא יגיע אלא הריח כמשנ"ת בסי' ע"ו ס"ב. ולכן אם יש לה ריח רע אסור".

יא. ריח שאין לו עיקר

עד כה עסקנו בריח שיש לו עיקר ודומיו. דין אחר ישנו לריח שאין לו עיקר, כלומר ריח שאינו מגיע מצואה מגולה כגון הפחה וכדו'. אין אסור מן התורה לומר דברי קדושה בהמצאותם, אך מדרבנן גם במצב כזה אין לומר דברי קדושה כשהריח מגיע לאפו.

55 שם, סעיף ח.

56 שם, סקכ"ט.

57 שם, סק"ט.

מקור הדין מדברי הגמרא בכרכות⁵⁸:

”בעו מיניה מרב ששת, ריח רע שאין לו עיקר מהו? אמר להו אתו חזו הני ציפי דבי רב דהני גנו והני גרסי, והני מילי בדברי תורה אבל בקריאת שמע לא. ודברי תורה נמי לא אמרן אלא דחבריה, אבל דידיה לא.”

ולהלכה, פסק השולחן ערוך⁵⁹: ”יצא ממנו ריח וכו' אבל לקרות קריאת שמע אסור עד שיכלה הריח.”

יש ראשונים הסוברים שלא רק הפחה נחשבת כריח רע שאין לו עיקר, אלא אף צואה מכוסה או בהפסקת רשות נחשבת כריח רע שאין לו עיקר, ואסור לקרות כנגדה רק מדרבנן, ובמשנ”ב⁶⁰ נטה להקל במקום הדחק, בצואה בחדר אחר למי שאינו מריח מחמת חולי, ומוכח שלהלכה נקט שאין דין חדר אחר כדין צואה ממש [גם לדעת הפוסקים שהפסקת רשות לא מועילה לריח רע], ודומה לריח רע שאין לו עיקר.

אולם ראה באליהו רבה שהביא נידון זה על דברי המחבר שבצואה בחדר אחר אם יש לה ריח לא מועילה הפסקה, וכתב⁶¹:

”לא מהני הפסקה וכו'. וצריך להרחיק ארבע אמות ממקום שכלה הריח [לבוש]. וכתב הפרישה שאין הדין עמו, דנראה דאף דעת הרמב”ם מהני הפסקה דאין צריך להרחיק ארבע אמות, אלא ממקום שכלה הריח הוא קורא קריאת שמע, וכמו שכתב בית יוסף בשם הרשב”א דצואה מכוסה הוא ריח רע שאין לו עיקר, עד כאן. ולכאורה תימא דהרמב”ם פסק גם בהוא עם הצואה בבית שאין צריך להרחיק אלא עד מקום שכלה הריח לבד כמו שכתב בית יוסף בריש סימן ע”ו, ואולי אין כוונת הפרישה לדעת הרמב”ם ממש אלא להרא”ש ורבינו יונה שהביאו דעת רמב”ם, מיהו בנחלת צבי פסק נמי כלבוש. אך נראה לי ראייה לדברי פרישה דהא לשאר פוסקים מחיצה מפסיק גם לריח, אלא דרמב”ם הוא מרא דשמעתא שאינו מפסיק אם כן יש לנו לפסוק בזה נמי כרמב”ם דאין צריך להרחיק ארבע אמות אלא קורא במקום שכלה הריח, וכמו ראייה זה כתב הש”ך ליו”ד בסוף סימן נ”ד בשם דרכי משה. אך צריך עיון לי שמצאתי ברוקח סימן שכ”ג זה לשונו ריח רע שיש לו עיקר כגון צואה מכוסה וריח נודף מרחיק ארבע אמות ממקום שפסק הריח ומתפלל

58 שם.

59 שם, סעיף ט.

60 שם, סקי”ח.

61 שם, סק”י.

עד כאן לשונו, וכן משמע לי בכסף משנה פרק ג' מהלכות קריאת שמע בשם הרבינו מנוח וכן משמע ברמב"ם גופיה שם ורש"י וטור ושאר פוסקים דריח רע שאין לו עיקר הוא דוקא הפחה היוצא מגוף, וכן נראה בשולחן ערוך מדלא כתב דין זה דצואה מכוסה מיקרי שאין לו עיקר ולא הזכיר בסוף סימן זה אלא הפחה. ומכל מקום נראה לי לחלק בין צואה מכוסה להפסק מחיצה דממקום שכלה הריח קורא וכהאי גוונא כתב בסימן ע"ו.

כלומר, האליהו רבה הבין שלדעת השו"ע רק הפחה נחשבת כריח שאין לו עיקר. אולם הוא מסכים שיש לחלק בין צואה מכוסה להפסק מחיצה בינו לבין מקור הריח. וכפי שהבאנו לעיל⁶² מהקדמת המשנ"ב שהביא בשם אחרונים, וביניהם האליהו רבה, שאם הוא בחדר אחר, אע"פ שאין זה הפסק לריח הרע, מ"מ אם הריח לא מגיע אליו די בכך, ואין צריך להתרחק ד' אמות ממקום שכלה הריח. וכותב שם בהקדמת המשנ"ב שגם אם מגיע אליו הריח אינו אסור אלא מדרבנן, משום שנחשב בזה רק כריח רע שאין לו עיקר, אך הביא שהאחרונים נחלקו בכך (שדעת הגר"א, הלבוש ועוד שנחשב כריח שיש לו עיקר אף באופן זה).

יב. ריח רע במרתף יין

פסק הרמב"ם⁶³:

"טהרת מקום התפלה כיצד, לא יתפלל במקום הטנופת ולא במרחץ ולא בבית הכסא ולא באשפה, ולא במקום שאינו בחזקת טהרה עד שיבדקנו. כללו של דבר כל מקום שאין קורין בו קריאת שמע אין מתפללין בו. וכשם שמרחיקין מצואה וממי רגלים וריח רע ומן המת ומראיית הערוה לקריאת שמע כך מרחיקין לתפלה. וכו'. גדולי החכמים לא היו מתפללים בבית שיש בו שכר ולא בבית שיש בו מורייס בעת עפושו מפני שריחו רע אף על פי שהמקום טהור".

מקור דברי הרמב"ם הוא מהגמרא במסכת עירובין שאמרו שם⁶⁴: "שמואל לא מצלי בביתא דאית ביה שיכרא רב פפא לא מצלי בביתא דאית ביה הרסנא".

כלומר, אין זה מעיקר הדין, אלא מידת חסידות שהיו נוהגין בה גדולי החכמים. ואכן מדברי רמב"ם אלו הקשה המשנ"ב על האליהו רבה, וז"ל⁶⁵:

62 מובא בהערה 36.

63 הלכות תפילה פרק ד הלכות ח-ט.

64 סה ע"א.

65 סימן פו סק"ג.

"כתב האליהו רבה והובא בפמ"ג במרתפות של יין שיש ריח רע מעופש וקץ ביה אסור לקרות קריאת שמע, וה"ה כל כהאי גוונא. וברמב"ם פ"ד מהלכות תפלה ה"ט משמע דמותר ורק גדולי החכמים היו נזהרים מזה בעת התפילה עיי"ש. ולפלא שלא העירו בזה".

אולם בשעה"צ חזר בו מקושייתו, וכתב⁶⁶:

"והנה ברמב"ם פ"ד ה"ט בבית שיש בו מורייס שיש ג"כ ריח רע, ואפ"ה מדינא מותר, אפשר דהכא משום דיש ריח רע יותר גדול וע"כ נחשב זה כמבואות המטונפות. ובהכי נוכל ליישב ההיא דסימן פ"ו שהבאתי שם בשם א"ר דמרתפות היין ג"כ אין לדבר שם ד"ת. ובחנם השגתי שם עליו, ע"ש".

כלומר, מסקנת המשנ"ב היא שכשיש ריח רע גדול מאד עד כדי כך שנפשו של אדם קצה ממנו, אסור לקרוא קריאת שמע ולהתפלל, למרות שהריח לא מגיע מצואה או דבר מאוס [ולזה כיון האליהו רבה שכתב שאסור להתפלל במרתפות של יין שיש ריח רע מעופש]. אבל כאשר הריח אינו חזק כל כך, יש להמנע מלהתפלל במקומות כאלו ממדת חסידות בלבד, בכדי שהריח לא יגרום לו היסח הדעת מתפילתו⁶⁷.

יג. מה נקרא ריח רע?

מצואת אדם, כלב וחזיר [כשנתן לתוכן עורות], וכן צואת נמיה, חתול ותרנגולים – אין לנו צורך לקבוע אם ריחן רע או לא, שכן באלו בסתמא צריך להרחיק, כפי שכבר ראינו. אך בניגוד אליהן, מצואת פרות וצאן ושאר בעלי החיים אנו צריכים להרחיק רק במידה ואכן ריחן רע. ובכן, מי יקבע לנו אם אכן הריח חריף מספיק כדי שיחשב ריח רע מאד שיש צורך להרחיק ממנו?

לשאלה זו מצאנו תשובה בדברי הכסף משנה⁶⁸:

"ואני בעניי נראה לי, דלא אסר רבינו צואת כל הבהמות אלא דוקא אותן שריחן רע כגון אלו, והניח הדבר לאומד הדעת אם דרך ב"א להצטער בריחם הרע או לא".

66 סימן רכז סק"א.

67 כך מבואר גם בערוה"ש או"ח סימן פו אות ג.

68 הלכות ק"ש פרק ג הלכה ו, והובאו דבריו להלכה במג"א או"ח סימן עט סק"א ובמשנה ברורה שם, סקכ"ג. וכן סימן פו סק"א.

ובחיי אדם כתב⁶⁹:

"נ"ל דדבר שטבעו ריח רע, מותר. ולא נקרא צואה אלא מה שנסרח מחמת עיפוש (כדאיתא בפרק אין מדליקין, מפני כבוד השבת, שלא תאמר הואיל וריחו רע יהא טעון הרחק ד' אמות, לפום כן צריך לומר אין מדליקין, וכ"מ בסוכה י"ב ע"ש)".

אך עדיין יש לדון, מה הדין כאשר אדם נמצא במקום והתרגל לריח הרע שסביבו, האם נוכל להקל ולומר שכיון שהתרגל לריח לא נחשב הדבר שמריח ריח רע? שאלה זו נפוצה במיוחד במצבים מסוימים, כגון בני קיבוצים שיש בהם רפתות המפיצות ריח חריף, אך מחמת רגילותם אינם שמים לב לריח זה.

בפשטות היה נראה לומר שבריח שיש לו עיקר אי אפשר להקל, שהרי הדין הוא שאפילו תתן אסור בקריאת שמע ותפילה משום שאין זה "מחנך קדוש". ומפורש הדבר במשנ"ב שכתב⁷⁰:

"כתב בספר תוספות ירושלים בשם הירושלמי דבבורסקי אסור להתפלל, וכן להזכיר כל דבר שבקדושה, והוא שהותחל העיבוד שיש ריח רע, אבל אם עדיין לא התחיל מותר. ופשוט דבזמן שאסור הוא אפילו להאומן עצמו שמורגל בהריח רע ואינו מרגיש, כל שבני אדם מצטערים מזה הריח רע, וכדלעיל בסימן ע"ט ס"א".

ואולי יתכן לחדש על פי דברי הכס"מ דלעיל, שמא כל דברי המשנ"ב נאמרו דווקא באומן שהוא עצמו מורגל לכך, ואצלו כבר מהרגע הראשון אינו מרגיש בריח הרע, וכזה אכן דומה לתתן שאסור, כי סוף סוף כשיש ריח שאצל רוב בני אדם נחשב כריח רע ומצטערים ממנו - אין המחנה קדוש. אבל אם המציאות היא שרוב בני אדם מתרגלים לריח לאחר זמן מועט, שוב אין זה נחשב ריח רע לאחר זמן, וממילא יש להתיר להתפלל ולקרוא קריאת שמע לאחר שהתרגלו לריח הרע.

ומטעם זה לכאורה יש להתיר לומר דברי קדושה בקיבוצים ומושבים, למרות שתמיד יש בהם ריח מהרפתות והלולים, שכיון שלאחר זמן מתרגלים לכך, אין זה נחשב ריח רע שמצטערים ממנו [לאחר שהתרגלו] ומותר לומר שם דברי קדושה לאחר ההסתגלות⁷¹.

69 כלל ג אות יב.

70 סימן פה סק"ז.

71 ודבר זה נראה מוכח מההיסטוריה, שהלא בימי קדם רוב בני האדם חיו בחוות חקלאיות, והאם נאמר שלא אמרו דברי קדושה בכל אותם כפרים? ונראה שנהגו להקל בזה משום שכאשר אצל רוב בני אדם אין זה ריח

אולם יש להדגיש שכל זה דוקא בריח בהמה חיה ועוף שכל האיסור נמדד במציאות אם הריח רע אצל רוב בני אדם או לא, וכדברי הכסף משנה. אך באלו שאיסורן מצד עצמם כגון צואת אדם, ואשפה שריחה רע [וצואת בעלי החיים המוזכרים בירושלמי לכמה אחרונים, וכנ"ל] ודאי שאין להקל גם כשהתרגל לריח הרע.

ויש להעיר שיש מקום לומר שיש להקל בזה רק לאמירת דברי קדושה במקום שיש ריח מגללי בקר, אך לא כאשר הריח מגיע מלולים ורפתות. שדווקא כשהאיסור הוא מצד דין 'צואת בהמה' גרידא, יש לומר שדין צואת בהמה אינו כדין צואת אדם שאסורה בעצם, גם כשאינה מדיפה ריח, והאיסור הוא רק כאשר אכן יש ממנה ריח רע, ולכן יש להקל כשהתרגלו וכנ"ל. אבל ברפתות ולולים לדעת הביה"ל⁷² שהם מוגדרים כאשפה לגודל סרחון ומיאוסן, האיסור הוא מן התורה כדין אשפה מסרחת, וכשהריח מגיע אליו אין מחנהו קדוש, ואם כן דומה ממש לצואת אדם שלא יועיל מה שלא מריח, אך כיון שיש פוסקים⁷³ שבהפסקת רשות נחשב כריח רע שאין לו עיקר [גם לשיטות שהפסקת רשות לא מהניא לריח], שוב יש להקל כסתם צואת בהמה. ומכל מקום לדעת החיי אדם והקיצור שולחן ערוך⁷⁴ שלא הגדירו רפת כאשפה, בודאי יש להקל [ברפת] וכנ"ל. ובנדון שאלתנו שהריח מגיע מצואת פרות משוטטות ולא דוקא מרפת קבועה, מוגדר הדבר כריח מגללי בהמה ולא כרפת, ובזה לכל הדעות יש להקל כשמתרגלים לריח.

יד. מה הדין כאשר מקור הריח פונה, אך עדיין נשאר ריח במקום?

הביאור הלכה⁷⁵ כתב שכשהרפת מסריחה בצורה שדרך בני אדם להצטער ממנה, היא בכלל אשפה שריחה רע, ואם פינו הרפת מהדיר ונסתלק הריח הרע מהדיר נראה שמותר אחר כך לקרוא שם, אך בתנאי שיהיו הכתלים בדוקים מצואה. ומשמע שאם עדיין יש ריח רע גם אחר שפינו את הרפת אסור לקרות שם קריאת שמע. ונראה שהוא רק מדרבנן ומדין ריח רע שאין לו עיקר.

וכן נראה מדברי המגן אברהם שכתב⁷⁶:

רע לאחר זמן - אין איסור, וכנ"ל. אולם יתכן שהסיבה שהקלו בזה היא משום שלא היו מתפללים בחוות עצמן אלא בבתי, וכשהריח מגיע מרשות אחרת הקלו האחרונים בתתן כמבואר במשנה ברורה (סימן ע"ט סק"ח) ולכאורה ה"ה במי שרגיל לריח כאומן בבורסקי או רפתן. ויותר מכך יש לומר שהקלו כשיטת רבני צרפת שהפסק רשות מועיל גם לריח רע.

72 הובא לעיל הערה 54.

73 הובאו לעיל אות י.

74 המובאים לעיל אות ט.

75 שם, ד"ה 'אבל הלול'.

76 שם, סק"ט.

"צ"ע אם העבירו צואה בבית ונשאר עדיין ריח רע בבית, אם מותר לקרות. דלכאורה נראה דשרי להי"א [כוונתו לשיטת רבני צרפת שהפסק רשות מועיל לריח], וק"ו הוא מה כאן שעדיין הצואה מונחת במקומו מותר לקרות אע"פ שהריח בא לו, ק"ו כשהצואה חלפה ועברה. ועוד דבצואה עוברת פליגי אמוראי, ואף דקי"ל לאיסור היינו כשהוא עומד ברחוב כנגדה, אבל הכא היא חוץ לחדר לכ"ע שרי. מיהו י"ל דשאני הכא כיון שהצואה היתה בחדר זה אסור לקרות עד שיכלה הריח וכמ"ש ס"ט וכו'. ולכן יש להחמיר. מיהו נ"ל דמי שאינו מריח מותר לקרות בזה".

ואת ראייתו מסעי' ט ביאר המחצית השקל בארוכה, זה לשונו:

"ר"ל דקי"ל דריח רע שאין לו עיקר, דהיינו שהפיח, אסור לקרות עד שיכלה הריח. וא"כ תיקשי למ"ד דמחיצה מפסקת אפי' לענין ריח, וכי גרע מריח שאין לו עיקר, וע"כ צ"ל דוקא אם הצואה בחדר אחר אף שהריח בא לחדר זה, מ"מ המחיצה מפסקת, כיון דלעולם לא היתה הצואה שממנה בא הריח בחדר זה, שדינן גם הריח בתר הצואה שבחדר אחר. משא"כ בריח שאין לו עיקר דהיינו הפחה, דהיינו האדם שממנו בא ההפחה היה תחילה כשיצא ממנו ההפחה גם הוא בחדר זה, גרע ואסור. אע"ג דעכשיו הוי כאילו הצואה חלפה, דהא עכשיו אחר יציאת ההפחה לא מיקרי האדם צואה, גם הא מיירי גם כשהפחה יצאה מחבירו וכתב בס"ט סתם, משמע אפילו אי חבירו יצא מהחדר אלא שריח ההפחה נשארה, מ"מ אסור לקרות, וה"ה הכא כשהעבירו הצואה ונשאר הריח".

וראה בתהלה לדוד⁷⁷ שכתב שלכאורה מה שנסתפק המג"א הוא דוקא לשיטות שהפסקה מועילה לריח רע כמ"ש במפורש. אבל לפי השיטות שלריח רע לא מועילה הפסקה. אין שום ספק שאסור לקרות. אבל באמת לפי הטעמים שכתב המג"א יש להסתפק גם לשיטות שהפסקה אינה מועילה לריח רע. שכיון שחלפה ועברה. וגם מדובר בצואה עוברת חוץ לחדר, יש לומר שלכל הדעות מותר.

טו. דינים העולים

- א. בכדי לומר דברים שבקדושה, יש להרחיק מצואת אדם ד' אמות ממקום שכלה הריח.
- ב. יש איסור לומר דברים שבקדושה גם בראיית צואת אדם יבשה וללא ריח.
- ג. הראשונים חלוקים האם כשצואת אדם נראית אך בחדר אחר האיסור קיים או לא,

- הכרעת השו"ע אינה חד משמעית, על כל פנים לדעת השו"ע בדיני ערווה עצימת עיניים עוזרת גם לענין זה, ויש אחרונים שמחמירים.
- ד. כשצואת אדם נמצאת בחדר אחר ויש ריח רע, אף שיש ראשונים המתירים, העיקר לדינא שאסור, והאחרונים חלוקים האם צריך הרחקה ד' אמות ממקום שכלה הריח גם בחדר אחר או שדי כשאינו מרגיש ריח רע.
- ה. אשפה שריחה רע אסורה כצואת אדם.
- ו. צואת בהמה חיה ועוף שיש בה ריח רע אסורה כצואת אדם, ויש מן האחרונים שמקילים שדי שאינו מרגיש ריח רע, ואין צריך הרחקה ד' אמות ממקום שכלה הריח.
- ז. לול של תרנגולים יש בו סרחון מרובה והוא מאוס, וחמור מסתם צואת תרנגולים, ויש מן האחרונים הסוברים שה"ה דיר של בהמה, ומסקנת המשנ"ב שאם ריחו רע שדרך בני אדם להצטער ממנו אסור כאשפה.
- ח. לכל הדעות, ריח רע של צואת אדם שאין לו עיקר [שפינו אותו אף שריחו נשאר] די במה שאינו מרגיש בריחו, אף שלא הרחיק ד' אמות.
- ט. ממידת חסידות בלבד, אסור לומר דברים שבקדושה כשמריחים ריח חזק של עיפוש כריח מרתף יין.
- י. ריח רע לעניין צואת בהמה חיה ועוף, תלוי באומד הדעת האם דרך בני אדם להצטער ממנו.
- יא. אדם מסויים [לדוג' בורסקי] שאין מצטער מן הריח דינו כתתן, ואסור לומר דברי קדושה אם אחרים מצטערים מריח זה.

טז. מסקנא דדינא

בנדון שאלתנו באמירת דברים שבקדושה במתחמי שהייה סגורים, ולאחר שפינו את הפרשות הבקר משם, נראה שיש להקל לומר שם דברי קדושה, להניח תפילין ולהתפלל, משום שלמרות שריח צואת הבקר מורגש, יש ראשונים המקילים כשהצואה ברשות אחרת, ובפרט במי שאין מרגיש את הריח לאחר שנתרגל שאז דינו כתתן ובהאי גוונא התיר המג"א. ועוד יש טעם להקל משום שכיוון שכעבור זמן קצר רוב בני אדם מתרגלים לריח, באופן זה אין זה ריח שמצטערים ממנו, ולכן אינו בכלל ריח רע וכמבואר בכסף משנה. ולפי טעם זה יש להקל אף במתחמי שהייה פתוחים כשאינו רואה צואה מלפניו כשמתרגל לריח צואת הבקר וכנ"ל.

ובפרט שהמדובר על שבועות מספר שהחיילים שוהים בשטח, והמחמיר בזה יאסור עליהם את כלל האימון שכמעט ולא ניתן להימלט מריח גללי הבקר.

אולם אם יכול למצוא מקום שאין בו ריח כלל, בודאי שראוי לנהוג כן, ואז ניתן להקל במתחם סגור אף שלא כלה ד' אמות מן הריח, ואף שמידי פעם רוח נושבת ומעלה ריח מותר, דיש לדמותו כריח שאין לו עיקר וכנ"ל.

ויהי רצון שיתקיים בנו מאמר חז"ל⁷⁸ במי שנזהר להזכיר דבר ה' בקדושה עליו הכתוב אומר "ובדבר הזה תאריכו ימים"⁷⁹.

78 ברכות כד ע"ב.

79 דברים פרק לב פסוק מז.